

Joanna Zaucha

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Tytus Junius Benni

1. Biogram

Urodził się w Warszawie 26 grudnia 1877 roku. Pochodził z rodziny o tradycjach patriotycznych. Jego ojciec – Herman był pastorem ewangelicko-augsburskim w Tomaszowie Mazowieckim. W 1867 roku poślubił Olgę Matyldę z domu Moes, z którą miał córkę i sześciu synów. Tytus był najmłodszy z rodzeństwa. W ostatnich latach życia T.B. chorował na serce. Zmarł w Warszawie 1 listopada 1935 roku. Został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej.

Przyszły fonetyk uczęszczał do szkoły w Dorpacie (dzisiejsze Tartu w Estonii), Warszawie i Halle (Saksonia). Studia rozpoczął na Uniwersytecie w Lipsku. Na przełomie 1899/1900 T.B. przebywał w Krakowie, gdzie był częstym gościem w domu profesora Jana Baudouina de Courtenay. Poglądy lingwistyczne tego ostatniego wzbudziły w młodym Bennim zainteresowanie fonetyką opisową i znacząco wpłynęły na jego późniejszy opis fonetyczny. Po powrocie do Lipska T.B. rozwijał studia fonetyczne, czego efektem stała się rozprawa pt. „Z dziedziny akomodacji międzywyrazowej” (1903). Studiował języki nowożytne i pedagogikę. Ze względu na stan zdrowia przeniósł się na uniwersytet we Fryburgu szwajcarskim. Tam w 1905 roku zdobył stopień doktora na podstawie pracy „Beiträge zur polnischen Wortbildung. I. Einführung. Produktive Personalsuffixe” (Lipsk 1905). Od 1907 do 1913 roku pracował jako nauczyciel – najpierw w gimnazjum męskim w Starej Wsi, a następnie w szkole żeńskiej w Klarysewie.

W 1914 roku T.B. wyjechał do Hamburga. W tamtejszym laboratorium fonetycznym prowadził badania nad akcentem i intonacją w języku polskim. W tym samym roku jako delegat Warszawskiego Towarzystwa Naukowego wziął udział w zjeździe fonetyków eksperymentalnych zorganizowanym właśnie w Hamburgu. Spotkanie to zaowocowało dążeniami do stworzenia polskiego oddziału skupiającego się na badaniach fonetycznych z wykorzystaniem kimografu i techniki palatograficznej.

Od 1917 roku T.B. pracował jako referent w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W 1919 roku pełnił funkcję dyrektora Państwowego Instytutu

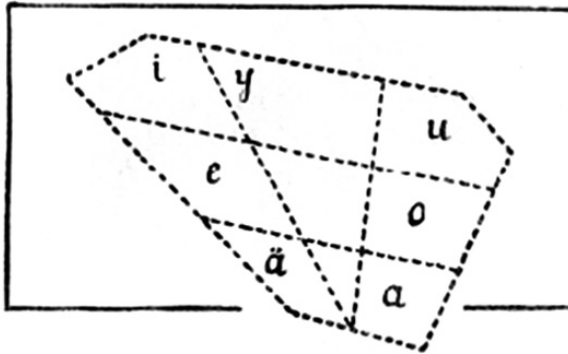
Fonetycznego przy Instytucie dla Głuchoniemych i Ociemniałych. W 1920 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. T.B. wykładał fonetykę stosowaną w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej, a także fonetykę angielską na Uniwersytecie Warszawskim.

Od roku 1931 T.B. był kierownikiem Naukowego Instytutu Fonetycznego UW oraz dyrektorem Muzeum Oświaty i Wychowania. W tym okresie T.B. pracował jednocześnie w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, gdzie zajmował się kwestiami dydaktyki.

2. Dorobek naukowy

Prace T.B. koncentrują się wokół kilku zagadnień: fonetyki opisowej, glottodydaktyki oraz normy językowej.

Pierwszą większą rozprawę z zakresu fonetyki opublikował w 1912 roku. Były to „Samogłoski polskie: analiza fizjologiczna i systematyczna”. Dzięki temu opracowaniu T.B. habilitował się na UJ w 1914 roku. W opisie samogłosek polskich T.B. korzystał z rozróżnień zaproponowanych przez Jespersena, Bella i Sweeta. Odnosił się także do opisu Rozwadowskiego, Steina oraz uwag Baudouina de Courtenay. Ujęcie T.B. charakteryzuje dążenie do precyzji i jak najpełniejszego uchwycenia wszelkich niuansów fonetycznych. Lingwista porównywał realizację poszczególnych polskich samogłosek z wymową właściwą dźwiękom w języku angielskim, francuskim i niemieckim. Uwzględniał także realizacje dialektalne. Efektem dokładnej obserwacji poziomych i pionowych ruchów języka jest inspirowany opisem Bella i Rozwadowskiego tzw. czworokąt samogłoskowy, który do dziś stanowi wzorzec opisu artykulacyjnego samogłosek polskich.

Rys. T.B., „Samogłoski polskie: analiza fizjologiczna i systematyka”, 1912: 21

Benni szczegółowo dyskutuje położenie głoski *a*, którą uważa za średnią obniżoną, a nie – niską. Odnosi się też do kwestii położenia samogłoski *y*, porównując ją z opisami rosyjskiego i niemieckiego odpowiednika. Obserwacje T.B. skłaniają go do usytuowania tej głoski w szeregu przednim, głębiej niż *i*.

Zauważa także, że przyjmowane w literaturze przedmiotu rozróżnienie na głoski zaokrąglone i bierne (płaskie) jest powiązane z ruchem poziomym języka. Nie jest to zatem cecha niezależna. Do podobnych wniosków doprowadza T.B. obserwacja napięcia języka. Kryterium to stosowane w literaturze przedmiotu jest zdaniem lingwisty sprzężone z ruchem pionowym języka.

Opis samogłosek nosowych w pracy T.B. opiera się w dużym stopniu na koncepcji Baudouina de Courtenay (1870). Lingwista przyjmuje dyftongiczną interpretację samogłosek nosowych także przed spółgłoskami szczelinowymi. Artykulację samogłosek nosowych uważa za trójfazową: czysty dźwięk samogłoskowy, faza ustno-nosowa, poddźwięk nosowy. Ten ostatni oznaczany jest za pomocą znaku: *ŋ*.

Zasługą T.B. (1913) jest także opracowanie klasyfikacji dźwięków spółgłoskowych. Konstruując swoją typologię spółgłosek, uczony opierał się przede wszystkim na zestawieniu zaproponowanym wcześniej przez Baudouina de Courtenay w „Encyklopedii powszechnej ilustrowanej” z 1902 roku. Zarówno twarde, jak i miękkie spółgłoski począwszy od wargowych do tylnojęzykowych T.B. ułożył w kolumny ze względu na miejsce artykulacji. W poszczególnych wierszach ujęte zostały spółgłoski podobne ze względu na rodzaj i szerokość zwarcia. W efekcie powstała typologia, która z pewnymi modyfikacjami do dzisiaj pozostaje w obiegu naukowym i szkolnym.

Jednym z ważniejszych osiągnięć T.B. (1917, 1931) było wykorzystanie metod eksperymentalnych w opisie artykulacji spółgłosek. Do opracowania palatogramów polskich głosek zainspirowały lingwistę badania pracującego w Niemczech Giulia Panconcellego-Calzii. Benni zetknął się z nimi podczas pobytu na zjeździe fonetyków w Hamburgu. W laboratorium kierowanym przez Calzię polski badacz dokonywał pomiarów wykorzystanych potem do opisu układów akcentuacyjnych w polszczyźnie.

W swoich eksperymentach fonetycznych T.B. wzorował się na badaniach niemieckich i amerykańskich. Wykorzystywał podniebienie ruchome, aby przerysować na przygotowane wcześniej diagramy miejsca styku języka z podniebieniem. Dużą wagę przykładął do zróżnicowania kontekstów wymowy poszczególnych głosek. Miał świadomość różnic artykulacyjnych związanych z otoczeniem fonetycznym. Zwracał także uwagę na różnice w poszczególnych momentach wymowy niektórych typów głosek. Siłą rzeczy nie wszystkie głoski dały się precyzyjnie opisać za pomocą przyjętej przez badacza metody.

Opis fonetyczny T.B. znalazł się w II tomie encyklopedii wydanej przez PAU w Krakowie w 1915 roku. Wchodził w skład „Gramatyki pięciu autorów” (Benni, Łoś, Nitsch, Rozwadowski, Ułaszyn) z 1923 roku. Był także wielokrotnie wznawiany jako osobne opracowanie (Benni 1959).

Pobyt T.B. w Hamburgu zaowocował obserwacjami dotyczącymi intonacji w języku polskim. T.B. zawarł je w rozprawie „O akcencie polskim: spostrzeżenia i pomiary” (Benni 1916). Pomiary częstotliwości sylab wykonane za pomocą kimografu w różnicznym układach akcentuacyjnych przekonały uczonego, że wbrew jego wstępnej hipotezie nie istnieje zależność między tzw. przyspiewem (wysokością głównego tonu w sylabie) a akcentem. T.B. dochodzi do wniosku, że jednostką, w obrębie której warto opisywać różnice częstotliwości samogłosek, jest zdanie. W ostatniej części pracy poświęconej akcentowi T.B. zwraca

uwagę na zależność między wyłosowymi sylabami a typami wypowiedzenia (oznajmującego, pytającego oraz zdania wyrażającego zdziwienie).

Wiele prac T.B. miało charakter użytkowy. Były to podręczniki do gramatyki polskiej dla szkół średnich, prace poświęcone ortofonii polskiej, angielskiej, francuskiej, niemieckiej, a także – fonetyce rosyjskiej. Eksperymentalne podejście do zjawisk fonetycznych pozwoliło T.B. sformułować wskazówki nauczania rozumienia mowy przez osoby, które utraciły słuch. T.B. był także tłumaczem wydanych w 1917 roku „Zasad fonetyki ogólnej” Leoncé’a Roudeta – stanowiących w swoim czasie syntezę wiedzy fonetycznej.

Najważniejsze publikacje

T.B. 1905. *Beiträge zur polnischen Wortbildung. I. Einführung. Produktive Personalsuffixe*. Lipsk: Stauffer.

T.B. 1912. *Samogłoski polskie: analiza fizjologiczna i systematyka*. Warszawa: TNW.

T.B. 1913. „Klasyfikacja dźwięków języka polskiego”. Warszawa: *Prace Filologiczne* 8(1): [249]–285.

T.B. 1916. *O akcencie polskim: spostrzeżenia i pomiary*, <https://polona.pl/item/o-akcencie-polskim-spostrzezenia-i-pomiary,Njc4NTc5MzQ/4/#info:metadata> (dostęp: 5.02.2022).

T.B. 1917. *Metoda palatograficzna w zastosowaniu do spółgłosek polskich = Palatographische Untersuchung der polnischen Konsonanten*. Warszawa: TNW.

T.B. 1931. *Palatogramy polskie: 100 zdjęć palatograficznych na 63 rysunkach z tekstem objaśniającym*. Kraków: Gebethner i Wolff.

T.B. 1959. *Fonetyka opisowa języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Literatura podmiotowa

Ułaszyn, H. 1937. „Tytus Benni (1877–1935)”. *Prace Filologiczne* 17: 199–213.

Urbańczyk, S. 1993. *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*. Kraków: PAU, 150–151, 226–227.